

AZ ANGOLOK HOMOKEMBERE. . .

BORISLAV PEKIĆ

A Woodbridge közelében fekvő Sutton Hoo-ban (Suffolk grófság) található egy anno Domini V. századbéli temető archeológiai lelőhelye. Ekkor kezdődött a római birodalom széthullása a szigetorszáiban. A lelettől remélik az angolok eredetük titkának megfejtését, a választ arra a kérdésre, hogy a Róma bukása utáni bennszülött kommunák hogyan alakultak át azzá, amit az etnikai változások és a kora középkori népvándorlások után modern nemzetnek lehetett nevezni. (Az angolok tehát a keltáktól eredeztetik magukat. És mi honnét jövünk? Miféle történelmi sírokból támadtunk fel?)

A talajt jórészt homok alkotta, ahonnan az előangolokat kihantolták, innen származik a *Homokember* elnevezés – *Sandman of Sutton Hoo*.

Nem könnyű eleget tenni az elvárásoknak. Az angol múlt Homokemberéből ugyanis csupán egy folt maradt – megfoghatatlan maradványa síklenyomatban azoknak a formáknak, melyek egykor a csont-hús-vér ősangolok körvonalait meghatározták, és nyilván még a lelküket is. Egy ilyen folt még annyira sem bizonyul tartósnak, mint az árnyék. Nem éli túl a feltárást. A szabad levegővel érintkezve megfakul, felszárad és semmivé porlad, az angolok eredete így a megfejthetetlen titkok közé hull vissza, a lehangoló folyamat ahhoz hasonlít leginkább, mint amikor a történelmi tényekből elpárolog az igazság, vagy amikor emlékeinkből kiszakad a valóság. Álunk, amely az éjszaka folyamán izgalomba hoz bennünket, kínoz vagy örömet okoz, nem tűnik el gyorsabban ezeknél a történelmi maradványoknál. És még akkor is, ha a legszörnyűbbek közé tartozik, a lelkünkben szomorúságot hagy egy élet után, melyet régen elvesztettünk. Az a tény, hogy az álom nem a valós élet – de miért ne lehetne az? –, nem vigasztal. Ennél szemléletesebb hasonlatra bukkanhatunk Fellini *Róma* című filmjének egyik jelenetében, amely késő római freskók felfedezését mutatja be, az épülő metró katakombáiban bukkanak rájuk: csak addig léteztek a freskók, amíg a *saját levegőjük* védte őket. Mihelyt érintkezésbe kerültek a *mi levegőnkkel*, hámlani, rothadni és mállani kezdtek, akár a leprások

bőre; lehulltak a porba, beleolvadtak a jellegtelen, sziklás háttérbe. Megrázó élményt nyújtott a jelenet. Mintha a leprás hámlás egymilliószor felgyorsult volna, és néhány perc leforgása alatt egy egész világ tűnt volna el nyomtalanul. (Felvetődik bennem: vajon mi történne a mi szintetikus civilizációkkal egy körülhatárolhatatlan igazság romboló levegőjében, egy koraszülött jövőben, ha a belső dekomponáló folyamatok felgyorsulnának, és olyan ütemben kezdene széthullani minden, hogy a teljes megsemmisüléshez csak percekre, nem pedig évszázadokra lenne szükség?)

A modern technológia – melyet félelmeink legtöbbször miattunk, és nem az emberi természettel magyarázunk – létrehozta az ellentétes folyamatot is: felfedezte a restaurációt. Nagyon egyszerű az eljárás, mint minden racionális megoldás, amelynek olyan analogikus feltevése az alapja, mely szerint az élet mozgásban levő anyag, a történelem pedig olyan mozgás, amely meghatározott törvényszerűségek szerint ismétlődik. Befecskenedik a sírt egy *Vinamul* nevű polimer anyaggal, amely megakadályozza, hogy az emberi maradványok elporladjanak, az emberi foltok szoborszerűen megszilárdulnak, mint az ősi pompeji görcsbe rándult figurái. Ezután megkezdődhet a hagyományos ásatás, és nem kell attól tartani, hogy a „történelmi igazságban” kárt tesznek.

Bármilyen tudományosnak tűnjék is, az eljárásban van valami mágikus, alkimikus és természetfölötti: *létrehoznak valamit a semmiből* (vagy majdnem semmiből). A történelmi igazság a foltból, a test képzetéből alakul ki, mert a test tulajdonképpen nincs is, a test pedig a sziluettből lett, ami szintén megbízhatatlan támpont, mert – mint majd látni fogjuk – az egyik arról akar meggyőzni bennünket, hogy léteztek háromlábú őslakosok; egy sziluettéről van szó, amely szintén maradványokból rekonstruálódott, s amelyet a beavatatlan szemlélő gondolkodás nélkül a kutya vizeletének nyomaival azonosít.

A foltok egyébként különféle színűek. A szétesett csontoknak kemény és fekete, a rothadt húsnak pedig puha és barna a lenyomata. (Ellenben a lélek nem hagy semmilyen nyomot, esetleg másmilyen foltokat, de azok végképp láthatatlanok.) A hitetlen emberek, mint amilyen én vagyok, kétségbe vonják, hogy a múlt rekonstruált „hulláiból” meg lehet állapítani az életkorukat, nemüket, fizikai erőnlétüket, szociális helyzetüket, továbbá azt, volt-e deformációt okozó betegségük, mit ettek, miben hittek, hogyan teltek hétköznapjaik, milyen volt az életrajzuk. Pedig a leletektől mindezt elvárják, sőt ennél többet is.

Ha kételyeinket elfojtjuk, és mindezt elhiszük, akkor történelmi ismeret-szerzésünk előtt korlátlan lehetőségek nyílnak meg.

Nézzük például a háromlábú előangol sziluettjét. Ha nem rendelkeznenék ibolyántúli sugarakkal, melyek segítségével meg lehet különböztetni a szervetlen anyagot a szervesétől, amely hamarosan az egyetlen jele lesz annak, hogy emberek vagyunk, és nem gépek, mert más magyarázat erre nem lesz, tehát ha ezek nem azt bizonyítanák, hogy a „harmadik angol láb” csak a koporsó deszkájának a lenyomata, amibe a holttestet tették, akkor a tudománynak két

milyen lehetett az előangol közösség szociális berendezkedése, szokásai és erkölcsé, habár míg ütötték, a láb tulajdonosa valószínűleg nem tudta átgondolni, hogy ezeknek a tényeknek a történetírás szempontjából milyen jelentőségük lesz. Nem tudom, hogy az alaposágukról ismert brit archeológusok mit állapítottak meg, én mindenesetre abból indultam ki, hogy a tolvajt, jobb, ha az ember felköti, és a hulláját a kutyáknak dobja, mint ha arra riad fel álmában, hogy sántikálva rabolják ki; szóval, úgy döntöttem, hogy inkább harcosnak nyilvánítom. Természetesen győztesnek, mivel vesztesként nyilván nem a saját falujának a temetőjében és nem a tulajdon sírjában nyugodott volna.

Nem tudhatom azt sem, hogy a tudomány mennyit állapított meg a Sutton Hoo környékének civilizációs szintjéről és életformájáról. Szokatlan következtetéseket vontam le, többek között azt, hogy ha megszilárdult volna a rendhagyó genetikai forma, akkor az angolokból egyedülálló háromlábú nemzet válhatott volna, és így bizonyíthaták volna végre, hogy valóban különböznek a többiektől. Következtetésem többségét még nem fejtettem ki annyira, hogy meg lehetne jelentetni, de ez a hely nem is lenne rá alkalmas, mert itt az én sziluettemnek kell kirajzolódnia, *az én maradványaim rekonstrukciójáról van szó a múlt földjében.*

Időközben a tudomány fejlődik, néhány felfedezése nagyon érzékenyen érint, pl. azt gondoltam, hogy rendkívül eredeti magyarázatát adtam a katonai-technológiai fejlődésnek a korai középkorban, mert puskagolyók, bombák és srapnelek használatát feltételeztem a jóval korábbi múltban, annak alapján, hogy Sutton Hoo-ban megközelítőleg 3200 fémtárgyat találtak, többnyire töltevényhüvelyt és fel nem robbant gránátok maradványait, de az a tény, hogy a második világháborúban lövészeti gyakorlatokat tartottak ezen a területen, jelentősen csökkentette feltevésem hitelességét, hogy mindennek a tetejében az angolok a tűzfegyver feltalálói is.

Egyvalamit azonban megtanultam: *megértettem, hogy a múlt eseményeiből nem szabad elharmarkodott következtetéseket levonni.*²

Van még egy régészeti lelet, amely közelebb visz *Naplóm Homokemberének*

²Az 1991 című kötetemben megjelent Új Jeruzsálem című történetemben (Cankarjeva založba, Zágráb, 1985) irodalmi ábrázolását adtam annak, hogy a múltról alkotott elképzelésünk téves, ritkán teljes, többnyire konfúz, gyakran önkényes és rendre *egocentrikusan analogikus*, amin azt értem, hogy a múlt eseményeit mai tényekkel magyarázzuk. A történet hőse, Arno archeológus, a jövő mutáns civilizációjának tagja, akit ott iskoláztattak, ahol „előember” őst, Szolzszenyicint kínozták. Következtetései hibátlanok, mégis arra a felismerésre jut, hogy a Gulag-szigetvilág nem más, mint egy eltűnt *paradicsom*. Megborzongunk a gondolatára is, hogy a jövő tudományos gondolkodása arra a következtetésre juthat, hogy a Gulag kiváló dolog volt, és rávezeti az emberiséget, hogy még egyszer próbálja ki. Nagyon is elképzelhető, hogy ha a második világháborúban a németek győznek, és a nemzeti szocializmus konszolidálódik, elképzeléseink a koncentrációs táborokról is *másmilyenek lennének*. Ha nem is alakulnának át olyan maradványokká, mint a Sutton Hoo, valami Arno arra a következtetésre jutna, hogy ezek a kommunák példaképei voltak, amelyekben arra törekedtek, hogy az emberéletet az elmúlással, a tudományosságot pedig a véglegeséggel ötvözzék, mindenképpen *azzá* váltak volna, mint amik kezdetben valójában voltak – civilizált intézmények eltévlyedett és aszociális polgárok átnevelésére, mint ami természeténél és rendeltetésénél fogva minden börtön a világon.

témájához. A Hampshire közelében levő Danebury lelőhely a vaskor utolsó kelta törzsének tartózkodási helye volt, megközelítőleg 2500 éves település, amelynek lakói a rómaiak hódítása előtt az erődítményül szolgáló dombokon éltek (Hill Fort) pénz, írásbeliség és társadalmi szervezettség nélkül. A település alapjának sziluettjén kívül minden, ami az ősi életből megmaradt – *trágyává vált*. Elszenesedett magvak, állati és emberi csontok, edény- és szerszámdarabok; egyszóval szerves és szervetlen hulladék tömege, amely minden civilizáció minden szemétdombján megtalálható. Számítógépek, vegyi analizátorok, ibolyántúli sugarak, elektronmikroszkópok; természetesen ezúttal is a *mindenható és megkerülhetetlen logika* segítségével az archeológia képes csak arra – vagy legalábbis azt állítja –, hogy ebből a halott szemétdombból feltámassza a kelta társadalom élő képét; a házakat, amelyekben laktak, a gabonát, amelyet termeltek, az állatokat, amelyeket tartottak, annak a törzsnek a kultikus és szociális hagyományait, amely itt, az európai keleten élt a görög-perzsa háborúk idején.

(Óvatosaknak kell lennünk, hogyha a logikára, különösen a *miénkre* hagyatkozva akarunk következtetéseket levonni letűnt világunkról, mert az – meglehet – *egy másik logika* szerint jött létre. Ennek a gondolatnak szenteltem az *Új Jeruzsálem vagy a Börtön mint Civilizáció* című értekezésemet, amely groteszk visszája az *Új Jeruzsálem vagy a Civilizáció mint Börtön* című munkámnak, az antropopeia harmadik kötete egyúttal, a történelemképek ezzel befejeződnek, habár már abban sem vagyok biztos, melyik a dolgok színe és fonákja: vajon a börtön a civilizációnk fonákja, vagy a civilizációnk a másik fele egy nagyobb, sorsfordítóbb börtönnek, és valójában nem tudni, mi ebben a kettősségben a groteszk. Mindenesetre megtörténhet, hogy az utánunk következők *az ő logikájukkal* a mi nagy érzéseinkben és felfedezéseinkben, győzelmes háborúinkban és különösen legfőbb eredményünkben, a fejlődésben csak egy arrogáns faj mítoszát látják, amely nem képes megbékélni a saját természetével és céljaival, ezért nem tudja megtalálni a fennmaradás igazi eszközét. Ezért mindig, amikor olyan történelmet olvasunk, amely *saját logikájával és saját nyelvén* nem tud semmit mondani önmagáról, tegyük fel a kérdést, hogy vajon minden úgy volt-e, úgy történtek-e a dolgok valójában, ahogy látjuk őket, ugyanazt jelentették-e tíz vagy száz évvel ezelőtt, mint ma. Az 1941 és 1945 közötti eseményekre való visszaemlékezések – de említhetnénk a későbbieket vagy akár napjaink történéseit is – és a történetírás között olyan mély ellentétek vannak, amelyek kételyt támasztanak és óvatosságra intenek.)

A Danebury szemétdomb adatai és a Sutton Hoo sziluettjeinek meggyőző ereje arra késztet, hogy Naplóból, archeológiai lelőhelyemből, *életrajzom Daneburyjéből és Sutton Hoo-jából* életem valós realitásait tárjam fel, a *múlt emberét* húsból és vérből, nemcsak egy logikai feltevésből álló csontvázat, ahogy azokét tárták fel, akikről a trójai háborúról szólva beszélünk, firtatva, hogy volt-e háború valójában, azokét, akikkel vitázhatnánk – ha nem lett volna 1916-ban a véres ütközet Gallipoliban, amelyet csak egy fehér obeliszk je-

löl a szikhek, Új Zéland-iak, ausztrálok és angolok nem kevésbé egzotikus névvel, mint amilyen Akhilleuszé, Patrokloszé, Hektóré és Pariszé volt – arról, vajon erre a szerencsétlen expedícióra sor került-e valaha, vagy mint Trója bukása, az angolszász háború fantáziája csupán, amelyet a hellenisztikustól csak az különböztet meg, hogy nincs Homérosza. Más szóval, *remélem, hogy a kiadás módjából, a régészeti technikából kiderül, mi nem akarok lenni, meg ennek az ellenkezője is, és így talán megfogalmazódik, mi voltam valójában.* (Ha egy olyan feladatot kapunk, hogy fejezzük be másnak a rajzát, amiből már kiderül, hogy mivé kellett volna válnia, de mi *másképpen* fejezzük be, és egy olyan alkotást hozunk létre, amely szemmel láthatóan nem azonos az elsődleges elképzeléssel, a figyelmes szem meglátja, milyennek kellett volna lennie a rajznak, és azt is, *miért nem olyan*, mi volt az, ami miatt eltértünk a természetesnek látszó befejezéstől.)³

Azt szeretném, ha megtudnák, mi voltam valójában, és ezt *el is hinnék.* Ebben legalább hasznukra lehetnek Sutton Hoo homokemberei vagy a kelta vezér élete, amelyet vegyi eszközökkel állítottak elő egy ősi szemétdombból.

NAPLÓM HOMOKEMBERE

Minden napló igazságait – ezét is – úgy kell fogadni, mint a Homokembereket vagy a szemétnen talált vezéreket.

Ezek az igazságok is régen megszűntek, eltemették őket, csak a dátumok őrzik idejüket. Szétestek, elrothadtak, elveszítették eredeti alakjukat, valaminek a homályos *maradványaivá* váltak, amelyek alapján leggyakrabban még az egykori esemény sziluettjét sem lehet felismerni.

Néha – gyakrabban, mint gondoljuk – emlékeink *molekuláris átalakuláson* mennek keresztül, amely megváltoztatja kinézésüket, struktúrájukat és tartalmukat, pszichoalkímiai eljárással az élet ólma arannyá válik, az arany pedig ólommal alakul, így aközött, ami valóban megtörtént, és aközött, ahogy gondoljuk, hogy megtörtént, megszűnik minden hasonlóság, és naplónkat úgy olvassuk, mint egy idegenét. (És valójában nem is a miénk. A napló elmúlt életünk krónikája, és minden leílt élet valami módon másé, a miénk egyedül az, de csak részben, amelyik éppen tart. Az egység, amelyet gyánús, önkényes, nem létező emlékeinkkel teremtünk, hasznos, de mesterséges. Önazonosságunk, amelynek alapja, hogy felelősek vagyunk tetteinkért, morális, nem egzisztenciális természetű. Megint csak hasznos, de mesterséges. Az ebből adódó végkövetkeztetés végzetes az emberi igazságszolgáltatás számára, de még inkább az antropocentrikus elképzelésekre nézve, melyek szerint életünk hermetikusan zárt, definiált, egységes modellt alkot, a létezés vég nélküli ábécéjé-

³Hogyha nem teljes naplóról van szó, mint amilyen az enyém, ez az eljárás nem elegendő, mert az olvasó nem tudja, milyen elemeket zártam ki, mit nem akartam bevallani. Nem marad más hátra, mint hogy találgasson a rendelkezésre álló anyag alapján. Mellesleg ezt már meg is szokhatta. A találgatás ismeretszerzésünk legelterjedtebb formája.

ben egy exkluzív jel: az idő élő homokjában olyan nyomot hagyunk, mint az ujjlenyomatok, egymástól jól megkülönböztethetőt. Nos, ha belenyugszunk identitásunk elvesztésébe, meg abba, hogy a fizikaiakkal ellentétben *szellemi ujjlenyomataink* szüntelenül változnak, és elfogadjuk, hogy egyének közössége vagyunk, nem pedig egyéniségek; sokkal inkább különféle bűnösök társasága, akik ugyanarra a rabságra vannak ítélve, mintsem egyed, amely örökös fogságát lelkének és bőrének magánzárkájában tölti, ha tehát ebbe belenyugszunk, vigaszul lehetőségünk lesz, hogy több életet éljünk, rendszerint szukcesszíve, gyakran párhuzamosan, annyit, ahány különféle ember belénk fér a megboldulás veszélye nélkül.)⁴

Axiológiai értéküket egyedül a memória fehér foltjaival való összehasonlítás során nyerik el a múlt fakó, homályos, felismerhetetlen lenyomatai.

Ha minden napló a Sutton Hoo-hoz hasonló temető, tartalma pedig a múlt Homokembere, melyet az idő maradványokká degradált az elmúlt élet rítka és nem létező nyomaival, vajon mihez lehetne hasonlítani feltárásukat, melynek során felviszik őket a levegőre? Ha tartjuk magunkat a római metaforához, megpróbálkozhatunk az archeológiai feltáráshoz való hasonlításával, melynek során – mint láttuk – mindig az a veszély fenyeget, hogy az emlékek, amelyek csak a saját idejünkben vannak jól elraktározva, ha váratlanul találkoznak a mi mai elképzelésünkkel saját magunkról, szinte széthullanak, és mi a múlt vereméből semmi értéket nem tudunk felhozni, elmúlt életünk felismerhetetlen törmeléke szennyezze csak be kezünket és lelkünket.

Ahogyan a tudomány segítségére van az archeológiának, hogy a történelemből megmentse a menthetőt – az óvatos előfeltevések, következtetések számára –, az irodalmi mesterségnek is vannak olyan eszközei, melyek segítségével, ha nem is az egészet, legalább személyiségünk bizonyos változatait, *halott életeink sziluettoit* megóvhatjuk a széthullástól. És még többet is, *a szellemi Vínamul*, e különleges, mentális stabilizátor segítségével átváltoztatjuk őket az *igazság sziluettojává*, később pedig *igazsággá*. Ez az eszköz pedig nem más, mint a napló elemeinek szelektálása. Minden válogatás egy ötlet, egy kiindulópont, biztos mérce, egyszóval egy *szerkezeti elképzelés* alapján készül, ez pedig mindenekelőtt attól függ, hogy milyen *pillanatnyilag az elképzelés:ink* önmagunkról, hogy milyen az a kép, amelyet ideiglenesen a sajátunknak tartunk. A válogatás célja pedig, hogy *az élet szétszórt foltjaiból*, amelyek alapján alig vagy egyáltalán nem ismerjük fel magunkat, kiválogassuk a leghasonlóbbakat, tehát

⁴Az egzisztenciális polimorfia *Az aranygyapjú I–VII.* (Prosveta, Belgrád, 1978–1986) című fantazmagóriám egyik hősének, Simeon Njegovannak az életében ábrázoltam. Ő nemcsak horizontálisan, tehát személyiségében változik, hanem vertikálisan is, mert benne élnek ősei, minden Simeon. A szabad ember, amelynek védeimére annyi helyálló filozófiai nézetet, annyi nemes társadalmi utópiát, annyi történelmi téveszmét találtunk ki, a kozmikus individualitás és szabad akarat egyedülálló példája, eleven – emberek csoportja. Ha józan, *saját énejeinek* legbölcsebbjeiből teljhatalmú igazgatóbizottságot hoz létre; ha nem, demokratikus kísérletezésbe fog, és megoldatlan belső konfliktusai a bolondokházába kergetik.

azokat, amelyek legközelebb állnak személyiségünkhöz, és elimináljuk azokat, amelyekben nem ismertünk magunkra, s mindezt egy határozott sziluetté változtassuk, majd pedig szilárd testté, a megmaradás tiszta és harmonikus formájává, amely nem sokban különbözik attól, amelyet jelenleg magunkénak modhatunk. A végső cél az életben ritkán adódó vagy nem létező konzisztencia megteremtése, amely hasonlít ahhoz a logikus, de valójában hamis és mesterséges gondolatmenethez, amellyel a történészek utólag illesztik össze az egyébként irracionális, összefüggéstelen eseményeket, és amit az államfők politikájában ritkán, emlékirataiban azonban igen gyakran megtalálhatunk. Ebben a részben öntudatlan, részben tudatos, de mindig *mimikri*hez hasonló folyamatban a *Vinamulnak, a múlt megszilárdítójának* a szerepét az *önmagunkról való elképzelésünk* játssza, a múlttét, amelybe eltemettek bennünket, amelybe nap mint nap temettek, hogy egy kicsit élünk, és egy keveset haldoklottunk. Természetesen a ma érvényes önképünkről van szó, mert ha más időben készülné a válogatás, amikor mi is másmilyenek voltunk, eltérő lenne szemléletünk önmagunkról, és a hasonlóságon alapuló válogatás technológiája merőben eltérő képet hozna létre. Tehát az önmagunkról való elképzelésünket vetítjük rá a múltra, úgy, ahogy a Vinamult fecskendezik be a Sutton Hoo földjébe, de egy lényeges eltéréssel: az mindent megszilárdít, amihez hozzáér, a pszichológiai stabilizátor viszont csak azt hozza felszínre, ami megfelel az önmagunkról alkotott elképzelésünknek (ezt az egészen *emberi szellemi Vinamult* leginkább az államfők és politikusok visszaemlékezéseiben érhetjük tetten, akik megváltoztatták politikai elképzeléseiket vagy életfilozófiájukat, többnyire pedig mindkettőt, azok óta az idők óta, amelyekről a szövegük szól, s így megfigyelhető a lelki „szilárdító anyagnak” a működése is. Épp ezért nagy jelentőséget kap minden, ami a leendő szemléletváltásra utal, ami sejteti vagy magyarázza azt. A kételyek mélyebben gyökereznek a múltban. A tehetetlenségüket, amely szakavatatlanságuk vagy rossz ítélőképességük következménye, első, még bizonytalan lépésükként magyarázzák, olyan ellentétek kerülnek felszínre, amelyekről nehezen hihető, hogy már akkor felmerülhettek, és a mai, tényeken alapuló érveléssel és következetességgel lehetett volna felismerni őket. A valós vagy mesterkélt emlékezetkihagyás, amelyet lelki okokkal vagy pedig egy *új erkölcs*, egy másik, *új szellemiség* kialakulásával lehet magyarázni, a régi meggyőződések legkellemetlenebb tényeit elhomályosítja, különösen azokat az eseményeket, amelyek belőlük következtek, vagy amelyek egykor erkölcsöseknak számítottak, de bár maguk mit sem változtak, az új körülmények transzformáló hatására – erkölcstelenekké váltak. Az említett folyamat nem mindig tudatos, de mindkét példa jól szemlélteti az író helyzetét, aki mai énjéhez igazítja az eseményeket. Még legradikálisabb, legnyitottabb, legkövetkezetesebb konveritánk, M. Đ. emlékirataiban is találunk példákat az emlékezés reverzibilis szelekciójára, amely többnyire történelmi fikciókon alapul. Mai személyiségünkkel nézni elmúlt életünket s az abból adódó jó vagy rossz következményeket ugyanolyan hiteltelen, mint a restaurálás vagy az el-

múlt történelmi korszakok irodalmi leírása, ha mai felfogásunk szerint alakítja őket az irodalomtörténet).

Ezzel az eljárással nem tudja meg rólunk senki a teljes igazságot, de szerencsére nem is színtiszta hazugság a végeredmény. Csupán kiválasztjuk *egyik változatunkat*, azt természetesen, amely nekünk a legjobban megfelel. Mindannyiunkban sok, többé-kevésbé különböző személyiség rejtőzik, és mintha az egyszerűség kedvéért elhatároztuk volna, hogy csak az egyiknek a történetét mondjuk el – természetesen a legjobbat. (Radikális szemléletváltások esetében azonban lehetséges még egy megoldás, tetteink takargatásával, enyhítésével vagy az igazság megszüpítésével éppen ellentétes. A konvertita felnagyít egykori kellemetlen eseményeket, örömeit leli abban, hogy jelentéktelen személyeket elítél, legtöbbször meg is dorgálja őket, hibát keres tetteikben. Megtörténik a régi, bűnös élet teljes negációja – és a teljes elvetés szavatolja az új életfelfogás helyességét. A folyamat éppen totalitása miatt szubjektív – így tevődik át a gyűlölet a lényegesről a lényegtelenre vagy semlegesre, vakon, esztelenül, úgyhogy a katonaság iránti racionális türelmetlenségünk folytán elkezdjük irracionálisan gyűlölni a tűzoltókat is, csak azért, mert egyenruhájuk van. Az így létrejött mazochista hamisítvány célja az önostorozás, amely nyilvános megalázkodásban tetőzik. De a festett sebekre is lehet gyógyírt találni – az újjászületett személyiség tisztaságát. És a végeredmény a hiúságot is legyezgeti. Mert minden konvertita tulajdonképpen azt kérdi: vajon más képes lenne-e az igazság érdekében ennyire lemezteleníteni testét-lelkét.)

Mint már említettem, mi valójában több személyiségből tevődünk össze, amelyek szüntelenül változnak vagy ellentétben állnak egymással. Ezek párhuzamos bemutatása lehetetlen lenne, bár ha létrejönne, jó adalékkal szolgálna a szkizofrénia orvostani tanulmányozásához. Mint már láttuk, részrehajló a válogatás az emlékek közül, s ehhez járul még az is, amit eufemisztikusan *a dolgok egyéni látásmódjának* nevezünk, s ami gyakran az igazság elferdítésének szinonimája, ha mindezt figyelembe vesszük, akkor kapunk valódi képet a naplók által leírt világ hitelességéről és az író igazságszeretéről. (Ismerek olyan embereket, akik különféle okokból elítélték a forradalom következményeit – a győzteseknek kijáró fotelekkel együtt, s velem együtt az *orwelli hársak* alá ültek –, de nem ítélték el a forradalmat is, mert úgy gondolták, hogy a következményei nem természetesek, és nem is elkerülhetetlenek. Úgy gondoltam, hogy a rosszindulatú eltérések ideális eszmék, annál ideálisabbak, minél deviánsabb a valóság. De maradjunk csak a hozzám közelebb álló példáknál: a valamikori ifjúkommunisták, az újjáépítés időszakának aktivistái, akiknek eszméit a háború utáni időszak frizsidere lehűtötte, s 1968-ban végképp meg is fagyasztotta, visszaemlékezéseikben vagy megkerülik ezt az időszakot, vagy „bizonyos érthető túlzások” jelenléte mellett fénylőnek és tisztának tartják. Nem állítom, hogy nekik nem volt a tisztaság és az újjászületés időszaka az 1944 és 1948 közötti hurra-optimizmus, amely az ötvenes évek végéig elhúzódhatott, ha ugyan nem semmisült meg közben a Goli otokon, s azt sem hi-

szem, hogy nem őrizték meg emlékezetükben szépnek azokat az időket, bár a lélektani mozgatórugókról is elmélkedhetnénk, csak arra akarok rámutatni, hogy azok számára, akiken fiatalkori és nemes, forradalmi eszméiket kiélték – megint csak teljesen szubjektíven szemlélve –, az ő számukra az a kor egyáltalán nem volt a tisztaság és a fény korszaka. Sötét és piszkos volt. Mindenekfelett pedig nehéz. Bizonyos értelemben – persze csak ha eltekintünk a fiatalságtól, amely mindent könnyűvé tesz, meg a bolondságtól, ami után már minden nagyon könnyű – a „történelem feltartóztathatatlan kereke” alatt őrlődőknek sokkal nehezebb volt az életük az „olvasás” szűkösebb időszakánál, és a polgári, piaci és fogyasztói mentalitás visszatérő reneszánszának idejénél, amelyet ezek a volt ifjúkommunisták és aktivisták többé-kevésbé helytálló morális kritikának vetnek alá. A kérdés továbbra is az, hogy hogyan juthatunk el az objektív igazsághoz, ha olyasmi egyáltalán létezik, és kell valakinek. Mert ebben a történelmi percben minkét fél számára már tudvalevő az objektív igazság. Az objektív igazságot a szubjektív tartalmazza – ez számukra nem más, mint a háború utáni lelkesedés és siker tisztasága, számunkra pedig a háború utáni csalódások és kudarcok mocska és sötétsége, amelybe csak a kiszámíthatatlan fiatalság és a minden fronton való önfeláldozó ellenállás vitt némi fényt. Szemmel látható és talán érthető is a hivatalos történetírásnak az a törekvése, hogy az 1944 és 1954 közötti időszak objektív igazságát az akkori aktivisták szubjektív igazságainak szintéziseként mutassák be, s ez a későbbi korszakra is érvényes, mert azoknak a szubjektív igazságát, akiken véreahajtották az „aktivitást”, semmibe veszi. Így is vissza lehet pillantani. De a múltnak így csak pszichológiai aspektusa lesz, ami jó talaj az igazság elferdítésére. *De nem lehet eljutni annak a kornak az életigazságáig.* A valóság a szubjektív igazságok két kibékíthetetlen rendszerének ellentéte és összessége, amelynek leírása egy látszólag paradox világgépet eredményez, amelyben a nappal és az éjszaka egyazon időben jelenik meg. Mondom, látszólag paradox világot, mert most is megtörténik, hogy ugyanaz az élet valakinek éjszaka, míg másnak nappal.) Az ellenérveket is szem előtt tartva, *Naplómat* kevésbé kell az íróról szóló dokumentumnak tartani, sokkal inkább *egy róla szóló regénynek*, egyféle regényesített önéletrajznak, amelybe csak itt-ott épül be a valóság, de lényegében attól független, mert nem mondja el rólam a teljes igazságot, csak azt az éneket, amely hozzám legközelebb áll, a legszebb és a legérthetőbb, még akkor is, ha ezt az életemet sem élném újra.

Aki a saját naplóját olvassa, nemcsak álmodozó, hanem – úgy tűnik – Hé-rakleitoszt is megcáfolja, mert kétszer lép ugyanabban a folyóba. De amíg a naplóját írja, mindig a folyóban van, bármilyen gyors folyású is; *mindig ugyanabban*. Csak bizonyos idő elteltével, amikor az ember eltávolodik a konkrét történésektől, láthatja úgy az életét, mint egy folyót, amelynek csak a neve ugyanaz, de minden más, a kinézése, szélessége, mélysége, sodrása, de különösen a benne zajló élet intenziása arra vall, hogy – ez már *egy másik folyó*.

Az olvasó számára a napló kész mű, lezárt élet. Írója számára – akárcsak

önmaga – eleven élet, *kialakulóban levő mű*. Olyan kaleidoszkóp, amelynek a mintája szüntelenül változik, sohasem ismétlődik, habár tudjuk, hogy valahol léteznie kell egy eszményi formának, s hogy csak eredete miatt több a mi életünk, mint puszta kópia. Ezért a napló, melyet *nem javítanak állandóan*, hogy megtalálják a végleges formát, a végleges igazságot, *az elveszett modellel való lehető legnagyobb hasonlóságot* – halott, mint az élet, melyet nem élnek.

KONTRA Ferenc fordítása

(A szerző Godine, koje su pojeli skakavci – Évek, melyeket fölfaltak a sáskák – című kötetéből.)